

הרב יהושע לביא

'ניחום אבלים' לנפטר שלא הותיר אחריו אבלים

לעילוי נשמת אמי מורתי חיה רחל בת ר' דוד הריני כפרת משכבה, שהיתה בת יחידה להוריה ז"ל והותירה אחריה כמאה צאצאים. נסתלקה מעימנו ביום שישי יא שבט תשס"ח

- א. מת שאין לו אבלים
  - ב. ניחום או תפילה
  - ג. גדר האבילות
- סיכום

כותרת המאמר נשמעת מעט פרדוקסאלית, שהרי אם הנפטר לא הותיר אחריו אבלים, ממילא אין את מי לנחם, ואם יש אבלים ממילא אין בעיה. אולם מסתבר שלא כך פני הדברים, ויש ענין ב'ניחום אבלים' גם כשאין אבלים.

א. מת שאין לו אבלים

הרמב"ם (הלכות אבל פרק יג הלכה ד) אומר :

"מת שאין לו אבלים להתנחם. באים עשרה בני אדם כשרין ויושבין במקומו כל שבעת ימי האבילות ושאר העם מתקבצין עליהן. ואם לא היו שם עשרה קבועין בכל יום ויום מתקבצין עשרה משאר העם ויושבין במקומו."

יש להבין מה ענינה של הלכה זו. לכאורה משמע שמטרת ההתקבצות היא קיום מצוות השבעה והניחומים. אולם זה תמוה, מה שייך לנחם עשרה בני אדם שאינם קרוביו של הנפטר, ואפילו אם הם 'כשרים'?! ואכן הראב"ד משיג על הרמב"ם :

"א"א, זה אין לו שורש".

ובאמת מקור דברי הרמב"ם מפורשים בגמרא (שבת קנב) :

"אמר רב חסדא: נפשו של אדם מתאבלת עליו כל שבעה, שנאמר: ונפשו עליו תאבל, וכתוב: ויעש לאביו אבל שבעת ימים. אמר רב יהודה: מת שאין לו מנחמין, הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו. ההוא דשכיב בשבבותיה דרב יהודה, לא היו לו מנחמין, כל יומא הוה דבר רב יהודה בי עשרה ויתבי בדוכתיה, לאחר שבעת ימים איתחזי ליה בחילמיה דרב יהודה ואמר ליה: תנוח דעתך שהנחת את דעתי".

מגמרא זו משמע שענין הניחומים אינו רק כלפי אבלים, אלא גם כלפי הנפטר שנפשו מתאבלת עליו, ואלו ממש שורש דברי הרמב"ם, וא"כ קשה על הראב"ד. אלא שלאחר העיון בגמרא נראה שיש הבדל מהותי בין דברי הגמרא ובין דברי הרמב"ם. ובכך ניישב את השגת הראב"ד.

תחילת הסוגיה הם דברי רב חסדא הקובע שנפש הנפטר אבלה על עצמה. על כך מוסיף רב יהודה ואומר שיש לנחם את אותה נפש שאבלה על עצמה, ולכן כשיש אבלים, באים המנחמים ומנחמים את אותם ואת הנפטר, אבל כשאין אבלים, יש לעשות זאת ישירות

לנפטר. א"כ אותם עשרה שבאים לבית הנפטר אינם אבלים, אלא מנחמים. וזה מדויק היטב מדברי רב יהודה: "מת שאין לו מנחמין", כלומר מנחמים למת. גם רש"י הבין כך את הגמרא והוא אומר:

"אין לו מנחמין. אין לו אבלים שיהו צריכין לנחמו".

אבל ברמב"ם משמע שהוא למד את הגמרא באופן אחר, שהרי הוא אינו מסתפק בעשרה מנחמים, אלא "ושאר כל העם מתקבצין עליהן", כלומר עשרה האנשים שיושבים שם הם האבלים, ושאר העם מנחמים אותם ודרכם את הנפטר. ועל כך משיג הראב"ד שאין לו שורש, שהרי בגמרא כל זה אינו.

את ההבדל בהבנת דברי הגמרא בין הרמב"ם לראב"ד, מסביר ה'משנה למלך' (על הרמב"ם שם):

"מה שכתב רבינו שהעשרה נעשים כאבלים ושאר העם מנחמים להם, קשה מנין לו זה. דבגמ' לא אמרו אלא דהם באים שם ולא שיהיו כמתנחמים. ומפני כן השיג עליו הר"א ז"ל בהשגות וכתב אין לו שורש".

ומוסיף ה'משנה למלך' ומבאר:

"ומשמע מדברי רבינו דמימרא דרב יהודה דאמר מת שאין לו מנחמים וכו' ועובדא דההוא דשכיב בשבבותיה, תרי מילי הוו. דפירוש המימרא הוא שיביא עשרה שיהיו קבועים להיות כמתנחמים וכל העם באים לנחם עליהם. ועובדא הוי שלא מצא רב יהודה קבועים שיהיו לעולם שם כמתנחמים, ויבואו כל השבעה ימים שם כדרך האבלים. אלא בכל יום מקבץ עשרה והיה בא שם. ואע"פ שלא היו עשרה קבועים כל השבעה ימים, עשרה שבאו ביום אחד לא היו באים ביום אחר, ונמצאו שאין לו כמתנחמים, כיון שלא היו באים כל הימים כדרך האבלים בכל הימים המתנחמים להיות שם כל השבעה".

ה'משנה למלך' מסביר לא רק את הבנת הרמב"ם בדברי הגמרא, אלא בעיקר את ההבדל בין עשרה קבועים לעשרה משאר העם. וזהו ההסבר. מכיון שאותם עשרה משמשים כאבלים, הרי שלכתחילה יש צורך שיהיו קבועים דוקא, שיהיו כאבלים ממש. ורק כשאין אפשרות לקבועים, אפשר להביא עשרה מתחלפים. ובכל מקרה יש צורך באנשים נוספים שיבואו לנחם.

וא"ת מהיכן למד זאת הרמב"ם, והרי ניתן ללמוד את הגמרא כראב"ד? אומר המשנה למלך, שהרמב"ם הבין שהמעשה של רב יהודה אינו סיפור המוכיח שרב יהודה קיים בעצמו את דבריו, אלא דין נוסף. בדברי רב יהודה כתוב שיש לשבת שבעה ולהתנחם במקום האבלים, במעשה של ר' יהודה כתוב שגם כשאין אפשרות להיות כאבלים, בכל אופן יש צורך לנחם את הנפטר.

ומוסיף ה'משנה למלך':

"ומ"מ לא מצאתי טעם נכון לרבינו, מי שדחקו לפרש כן. דלפי הנראה עובדא ומימרא חד מילתא הוי, ואין הכוונה שיהיו העשרה כמתנחמים, אלא שיבואו שם להיות במקומו".

הרדב"ז (שם) מסביר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד באופן אחר :

"נראה כונת השגתו שהבין בדברי רבינו שצריך שאותם עשרה יהיו קבועים שם תמיד במקום הבל כמו שהאבל קבוע שם כל היום. ואין זו סברה שיהיו שם עשרה קבועים כל היום ובטליו ממלאכתו, אבל בבוקר ובערב ובזמן שדרך העולם לבוא לנחם אבלים אז צריך לבוא עשרה בני אדם בקביעות בכל ימי האבלות, ושאר העם מתקבצין עליהם. ואפשר שריבנו מודה בזה, דסברה גמורה הוא דאין צריך שיהיו יושבין שם כל היום כולו, אלא בשעה שדרך בני האדם באים לנחם אבלים. וכן נהגו, אבל לא ראינו ולא שמענו שיהיו יושבין שם בקביעות כל היום כולו".

כלומר, המחלוקת אינה בדבר הצורך לשבת שבעה וגם לא בצורך לנחם את היושבים. אלא בשאלה האם הן היושבים שבעה ממש או רק משמשים כלי לקבל את הניחומים בזמן שבאים המנחמים. לדעת הרמב"ם הם יושבים כאבלים ממש, ולכן צריך שיהיו קבועים ולאורך כל השבעה. לדעת הראב"ד הם משמשים רק אמצעי לניחום את הנפטר, ולכן צריכים לשבת רק בזמן היותם משמשים לכך.

ובעצם יוצא נ"מ נוספת. לדעת הרמב"ם, אותם עשרה יהיו לעולם האבלים ושאר העם יהיו המנחמים, ואילו לדעת הראב"ד, יכולים להתחלף ביניהם, בבוקר יהיה ראובן אבל ושמעון המנחם, ובערב יהיה שמעון האבל וראובן המנחם.

מ"מ לדעת כולם, הרמב"ם סובר שהם מנחמים את האבלים ודרכם את הנפטר, והראב"ד סובר שמנחמים ישר את הנפטר.

הרא"ש (מו"ק סימן פט) והרי"ף (דף יח. בדפי הרי"ף) מביאים את דברי הגמרא כפשוטם "באין עשרה בני אדם ויושבין במקומו", ואינם מצריכים עוד אחרים שינחמו את אותם העשרה.

ג. ניחום או תפילה

עוד יש לדון, מהן עיקר הניחום, האם ניחום האבל או ניחום הנשמה. רש"י אומר: "שאין לו מנחמין. אין לו אבלים, שיהיו צריכין לנחמו". משמע שעיקר הניחום הוא כלפי האבלים, שאותם צריך לנחם. אבל אפילו כשאין אבלים נשאר עדין הצורך לנחם את הנפש שמתאבלת על עצמה.

המהרש"א מתקשה בכך, והוא אומר :

"ולולי פירושו נראה לפרש דקאי אדלעיל יש כאן אבל דהיינו הנשמה

וצריכה למנחמין. והיינו דאיתחזאי ליה לרב יהודה אותו הרוח

והנשמה בחלום לומר הנחת את דעתי בתנחומין. ודו"ק".

משמע שהמהרש"א סובר שחובת התנחומים לנפטר זהה לחובת ניחום האבלים. ויש להבין מה ענין הניחום לנפש, ומה ענין האבלות שלה.

הכסף משנה למד בגמרא פשט אחר. הוא סובר שניחום הנפש אינו כפי שאנו מבינים בפשטות, שכל מי שיש לו צער יש להפיג את צערו. אלא ענין תיקון הנפש. וכך הוא אומר :

"ופירש"י במקומו - במקום שמת שם. ועכשו נוהגים לישב [בבית

כנסת] במקום האבלים ומשכיבים עליו".

כלומר, אותם עשרה אנשים אינם אבלים ואף לא מנחמים, אלא מתפללים לתיקון נשמתו. ובאמת יש לכס"מ הוכחה ברורה, והיא הצורך בעשרה דוקא, מה שלא מצינו שאצל הנפטר שיש לו אבל אחד שמוסיפים לו עוד תשעה אבלים. אלא בודאי שגם באבל אחד יש

צורך במנין שמשכיבים עליו, והחידוש של רב יהודה הוא שכשאין אבל עדיין צריך את המנין. ולכן המנהג הוא להתקבץ בבית כנסת, ולא במקום שמת שם. אם כך, הרי שניחום האבלים וניחום הנשמה הן שני ענינים שונים לחלוטין, ולא כפי שהבנו ברש"י ובמהרש"א. הטור (יו"ד סימן שעו) מביא את דברי הגמרא והרמב"ם.

הב"י מביא את דברי הגמ' ורש"י, ולפני שהוא מביא את דברי הרמב"ם, הוא מוסיף: "וכן מצאתי בתשובת רב פלטי: ועכשיו נוהגין לישב בב"ה במקום האבלים ומשכיבין עליו".

לעומת זאת בשו"ע (יו"ד שעו סעיף ג) הוא מביא רק את דברי הרמב"ם. והרמ"א מוסיף: "ולא ראיתי נוהגין כן. וכתוב במהרי"ל נוהגים להתפלל בעשרה כל ז' במקום שנפטר שם אדם. והיינו על אדם שלא הניח קרובים ידועים להתאבל עליו, אבל יש לו בשום מקום שמתאבלים עליו אין צריך (וכן ראוי לנהוג)".

בהלכות אבל (פרק יד הלכה ז) כותב הרמב"ם:

"יראה לי שנחמת אבלים קודמת לבקור חולים, שנחום אבלים גמילות חסד עם החיים ועם המתים".

מכך שהרמב"ם כתב דין זה בפשטות בלי לפרש שזה רק כשיש עשרה או בבית כנסת משמע, שכל ניחום אבל מהווה גם ניחום לנפש הנפטר, וצריך להבין מדוע כשאין אבלים צריך עשרה, למה נפש הנפטר לא מתנחמת באבל יחיד.

השו"ע אינו מביא את דברי הרמב"ם לענין ניחום אבלים, למרות שהוא מביא אותם לענין מי שאין לו אבלים, וצ"ע. הרמ"א אומר בשם הכל בו (יו"ד סימן שלה סעיף י):

"ניחום אבלים קודם לביקור חולים". למרות שהוא סובר שעיקר הניחום הוא לאבל ולא לנפש, וצ"ע.

השלטי גבורים' (מו"ק יח. בדפי הרי"ף) מחלק בין תנחומים לתפילה:

"כתב הרמב"ן (צ"ל הרמב"ם) באין י' בני אדם כשרין וישבים במקומו ושאר העם מתקבצין עליהם, ואם לא היו שם י' קבועין, בכל יום מתקבצין י' ויושבין במקומו. מכאן ראינו שהאבלים צריכין להתאבל במקום שיצאה נשמתו של המת, כי באותו מקום שמת הנפש המתאבלת, ושם צריך לתת לה תנחומין. והכי עבד רב יהודה לה הוא גברא דשכיב בשיבבותיה דלא הוה ליה מנתחמין, דאזל ויתב במקום שמת שם עם י' אנשים כל ז' ימי האבלות. יש טעם לומר דהתנחומין שהמת מקבל בתוך אותם ז' ימים כשמתאבלת עליו נפשו, היינו התפלה שמתפללין במקומו בעשרה, כי אז השכינה היא שם, דשכינה אני עשרה שריא. והיינו דנקט רב יהודה י' אנשים לעמוד במקום שמת ההוא גברא, כדי להתפלל במקומו, דזה היה לו תנחומין סגי אפי בלא תפילה, דהכי משמע פשט ההלכה. והלכך אפי' לא הניח אלא אשה שאין מתפללים ב' בעדה, כיון שצריך לעשות לה תנחומין סגי".

לדעת השלטי הגבורים, עיקר התנחומים לנפטר היא התפילה שמתפללים במקום שבו מת. כיון ששם נמצאת הנפש המתאבלת עליו ותפילה צריכה עשרה. אך דין זה נאמר רק במקום שאין מי שיקבל תנחומים. מה שאין כן כשיש אבל ואפילו רק אבל יחיד, הרי שהנפש מתנחמת ביחד עם אותו אבל, בניחום בעלמא ללא צורך בעשרה או התפילה.

ובעצם חילוק זה מוכרח רק בשיטת הרמב"ם, שכשאין אבל צריך עשרה מתאבלים ושאר העם לנחמם. אבל בפשט הגמ' כפי שהסברנו ע"פ הראב"ד, בהחלט יתכן לומר שגם באבל יחיד צריך עשרה מתפללים, וכל חידוש הגמרא הוא שצריך עשרה מתפללים גם כשאין אבל, וממילא אין די בניחום האבל בשום מקרה. ועדין קשה מה ההבדל בין ניחום אבל יחיד לניחום מי שאין לו אבלים.

המהר"ל ('חידושי אגדות' שבת שם) כדרכו נותן להלכה את ההסבר ע"פ הסוד:
 "מפני שנפשו עליו תאבל, כשמנחמין את האבל הוא ניחומים גם כן למת. ולפיכך אמר לו תנוח דעתך שהנחת את דעתי במה שהיו באים לשם, ודוקא עשרה אנשים כי זהו מספר שייך לנבדלים מספר עשרה, ולפיכך דוקא עשרה".

וצ"ע לפי זה האם ניחום אבל ביחיד קודם לביקור חולים, או רק שיש עשרה מנחמים. המאירי (מו"ק שם) מבאר את דברי רב יהודה באופן אחר:
 "באים עשרה בני אדם כל השבעה, ויושבים להם בבית שמת שם, ובאים אחרים ומקיפים אותם כאלו הם צריכים לנחם. וזהו כבודו של המת".

כבודו של המת' אינו 'תיקון נשמת המת' וגם לא הפגנת צער הנשמה. כבודו של המת זה ענין אחר לחלוטין, זה שייך לסוגיה של הספד (סהנדרין מו: -מ.ז.).

"איבעיא להו, הספידיא יקרא דחיי הוי או יקרא דשכבי הוי... שמע מינה יקרא דשכבי הוא, שמע מינה".

ומשום כך יש ענין לעשותו דוקא במקום שמת שם ולא בבית כנסת, מפני ששם לא ניכר שמתקבצים לכבוד על המת.

ג. גדר האבילות

ועדין צריכים אנו להבין בשיטת הרמב"ם איך אותם עשרה בני אדם נחשבים כאבלים, והרי בעצם אין להם קרבה למת, ומהו גדר האבות שהם שרויים בו? הרמב"ם (שם פרק א הלכה א) אומר:

"מצות עשה להתאבל על הקרובים. שנאמר ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה'. ואין אבילות מן התורה אלא ביום ראשון בלבד שהוא יום המיתה ויום הקבורה. אבל שאר השבעה אינן דין תורה. אף על פי שנאמר בתורה (בראשית נ י) ויעש לאביו אבל שבעת ימים. ניתנה תורה לישראל ונתחדשה הלכה. ומשה רבינו תיקן להם לישראל שבעת ימי אבילות ושבעת ימי המשתה".

בשאלה זו, האם ניתן ללמוד הלכה מדבר שכתוב לפני מתן תורה, כבר דרשו רבים. אני מבקש לדון בשני ענינים. האחד, בשאלה מתי עשה יוסף את האבל לאביו. והשני, מי התאבל באותו אבל.

תו"ס (מו"ק כ.). דוחה את הראיה מהפסוק שהביא הרמב"ם:
 "ומויעש לאביו אבל שבעת ימים לא מצי לאתווי, דהתם קודם קבורה היה".

ואכן משמע כך משמע מהפשט הכתובים בפרשה (בראשית נ' י-ג):
 "ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד, ויעש לאביו אבל שבעת ימים. וירא יושב הארץ הכנעני את

האבל בגרן האטד ויאמר אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן. ויעשו בניו לו כאשר צום. וישאו אתו בניו ארצה כנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה".

אבל ה'אבן עזרא' (על הפסוק שם) התקשה בהבנת ענין האבל, שהרי אמרו חז"ל (סנהדרין מז:): "אבילות מאימתי מתחלת, מסתימת הגולל". ולכן הוא משנה את סדר הכתובים ואומר:

"ויעש לאביו אבל, **אחר שקברוהו**. כאשר אמרו קדמונינו ז"ל".

לשיטת ה'אבן עזרא' מובנת האפשרות ללמוד את מצוות האבלות הרגילה מאבלות של יעקב, ולכן צריך היה הרמב"ם לומר שאין למדים מדבר שהיה קודם מתן תורה. אם כי עדין קשה שהרי מפשט הכתובים משמע שלא בני יעקב התאבלו אלא המצרים, ואם כך מה לי לפני הקבורה ומה לי אחרי הקבורה, הרי אין זו מצוות האבילות שעליה מדבר הרמב"ם. אבל לשיטת תוסי' שמדובר באבל שלפני הקבורה קשה מה ענין אבילות זו לאבילות השבעה, ומה בכלל ההווי"א ללמוד מפסוק זה. ועוד קשה מה ענין אבילות המצרים לאבילות קרובים.

ואולי יש מקום לומר בדעת הרמב"ם, שישנו דין אבילות שהוא שונה מאבילות של קרובים, ואף על פי כן יש לו גדר אבילות שניתן ללמוד ממנו לאבילות קרובים. ועל פי זה יתבאר תמיחותינו כמין חומר.

יש לדייק בדברי הפסוק: "ויעש לאביו אבל שבעת ימים". לכאורה היה לו לכתוב "ויעש על אביו אבל שבעת ימים".

כמה וכמה פירושים נאמרו בהבנת אבלם של מצרים, ע"פ שיטת התוסי' שזה היה לפני הקבורה.

ה'יחזקאל סופר' (בפירושו לתורה) אומר:

"אבל כבד זה למצרים. לדיוקא האבל הוא למצרים, ע"ד (מ"ק כה:):

בכו לאבלים ולא לאבידה, הוא הלך למנוחות וכו'".

כלומר, המצרים התאבלו על עצמם ולא על יעקב. יתר על כך, את ענין השם "גורן אטד" שרש"י מביא עליו את המדרש האומר:

"ורבותינו דרשו (סוטה יג) על שם המאורע, שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמאל למלחה, וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב, עמדו כולן ותלו בו כתריהם והקיפיהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים".

מסביר החת"ס:

"פי' כתרי טומאת או"ה שעטרוהו בהם, היה בעינויו של יעקב ובניו כמוקף אטדין קוצים כסוחים, ועל כן עשה אבל והספד. כי לא מדובשם ולא מעוקצם".

כלומר, יוסף ואחיו ראו את המצרים מתאבלים על עצמם, וכל מה שעשו המצרים היה לזרה בעינויו של יוסף, ולכן הוא עשה לאביו אבל שבעת ימים, כלומר אבל נפרד שמיועד לאביו, וכבודו ולזכר אביו. ולא האבל על מצרים.

המלבי"ם ממשיך בדרך זו ומבאר מדוע המצרים התאבלו, אבל לשיטתו התייחסותינו לאבלם של המצרים אינה שלילית דוקא אלא ניטרלית:

"הגם שכבר בכו עליו במצרים, כל זמן שהיה המת עמהם היה נדמה להם שהוא חי עמהם, ועתה שבאו לעבר הירדן הרגישו מצרים כי אבדו אבדה גדולה במותו, והיה הספד על זה שלא זכו שיקבר

בארצם, שאז זכותו היה מגן עליהם כמו שע"י ברכתו את פרעה נתקצרו ימי הרעב. ועל כן אמרו וירא יושב הארץ הכנעני את אבל גורן האטד, ע"י שראו שמתאבלים פה שנית, ידעו שאין האבל על המת רק על מצרים בעצמם, ע"ד בכו לאובדים ולא לאבדה ועל כך אמרו אבל כבוד הוא למצרים, ר"ל שהאבל הוא על מצרים לא על יעקב, ועל כן לא השתתפו כנען באבל זה, כי קרה שמה אבל על מצרים, כי אין להם להתאבל, כי בהפך הם הרויחו עתה שהצדיק נקבר בתוכם".

גם הנצי"ב (ביהעמק דברי) ממשיך בדרך זו, אך הוא מבאר את ענין האבל של מצרים בצורה חיובית:

"ויעש לאביו אבל שבעת ימים. עוד היה קודם קבורה וכמ"ש תוסי' (מו"ק כ.). ובאמת אין אבלות אלא לאחר קבורה. והיינו דכתיב: וירא וגו' את האבל בגורן האטד, שהוא לפני מקום קבורה, ויאמרו אבל כבוד זה למצרים, התבוננו מזה שלא היה תכלית זה האבל משום יוסף ואחיו שהמה בניו. ולכבודו נתאבלו גם כל מצרים כמו שהיה המנהג לפנים במלך שמתאבל כולם יושבים על הארץ, כדאתיא בסנהדרין פ"ב. אבל כאן לא היה הדבר כן, אלא עיקר תכלית האבל היה בשביל המצרים עצמן. ומש"ה משעה שיצא המת מגבול מצרים נחשב להם כמו שכבר נקבר, כמו במסרוהו לכתפין ואין לאונגין עוד עסק ויש מנהגי אבלות. כך כיוון שיצא מגבולם שוב אין להם עסק בקבורתו, והגיע להם זמן אבלות. והא דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים. היינו שהשהה באותו מקום מטתו של אביו כדי שינהגו המצרים אבל שמה שבעת ימים, ללמד בזה לאנשי מצרים שראויים להתאבל על יעקב כמו על מתיהם באשר עשה רוב טובה להם בעליית היאור. והרי הוא כמו אב המון הגוים האלה".

מכל מקום, אם לא נאמר שהרמב"ם סבר גם הוא שהאבל היה דוקא לאחר המיתה, הרי שבין אם נבאר כחת"ס ובין אם כהמלבי"ם או כהנצי"ב, הרי שמצאנו אבל שאינו של קרובים דוקא, ובכל זאת הוא נקרא אבל, ואפשר היה ללמוד ממנו את דיני האבילות לולי יש לנו כלל ש'אין למדין מדבר שהיה לפני מתן תורה'. ואכן יש דין 'מעין אבילות' שנוהג גם באלו שאינם קרובים. כך נפסק לגבי 'אדם כשר' (שם פרק ט' הלכה יא):

"וכן אדם כשר שמת, הכל חייבין לקרוע עליו אע"פ שאינו חכם. וקורעים טפח כשאר האבלים. אבל חכם שמת, הכל קרוביו והכול קורעין עליו עד שמגלין את לבהין וחולצי מימין. ובית מדרש של אותו חכם בטל כל השבעה".

וכך גם לגבי יאב בית דין' שמת ונשיא שמת (שם הלכות יד-טו). משמע מכאן שישנו מקרה בו נדרשת מאדם הרגשה וביטויים של אבל, אפילו שאינו קרוב של הנפטר, אלא רק מפני שיש לו קשר רגשי אליו או מפני שהוא מצווה בכבודו.

האם ניתן לומר זאת בדברי הרמב"ם בהם פתחנו. נראה לי שכן. הגמרא אומרת: "אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין, הולכים י' בני אדם ויושבין במקומו". הרמב"ם מוסיף עוד מילה: "באים עשרה בני אדם **כשרין**". מנין למד הרמב"ם שצריך דוקא כשרין. אלא בוודאי שהרמב"ם הולך לשיטתו שצריך לנחם את אותם עשרה אנשים, ודרכם את הנפש

הנפטר, ולכן צריך שיהיו אנשים כשרים שמסוגלים לחוש קירבה נפשית לנפטר ולהתאבל עליו באמת, ולא לשבת סתם בביתו. אבל לשיטת הראב"ד אה"נ די בעשרה אנשים סתם, שהרי הניחומים הם ישירות לנפטר ע"י התיקון והתפילה. ואמנם גם הרמב"ם לא חולק על הראב"ד אלא לכתחילה, אבל בדיעבד כשאין עשרה כשרים, אף הרמב"ם סובר שראוי להביא עשרה אנשים מזדמנים שישבו במקומו ויתפללו עליו, וזהו שאומר: "ואם לא היו שם עשרה קבועין בכל יום ויום מתקבצין עשרה משאר העם ויושבין במקומו". ויתכן שזה אף מטעמו של המאירי (שהובא לעיל) שהוא כבודו של הנפטר.

סיכום

האחרונים נקטו כשיטת הרמ"א שעיקר הדין הוא להתפלל במקומו של הנפטר וזה הניחום לנפש המתאבלת על עצמה. ובעצם, מעיקר דין הגמרא יש לעשות זאת במקום שנפטר, אך ראינו שכבר נהגו לעשות את זה בבית כנסת, ואולי היו טעמים שונים לכך.

לענייננו, על פי רוב מדובר באדם שמת ערירי בביתו או בחייל שנהרג בשדה הקרב, אין אפשרות להושיב שם עשרה אנשים למשך ימי השבעה. בין בבית פרטי שבדרך כלל הוא נסגר ע"י המשטרה או האפוטרופוס, בין בבית חולים מפני שאינו ערוך לכך, ולא כ"ש בשטח לחימה. במקרה זה ראוי שהרבנות הצבאית תקבל על עצמה לעשות תיקון לנשמתו בבית הכנסת, ובזאת לנחם את נשמתו האבלה על עצמה.

